

شکاف نسلی و رفتار باروری: مطالعه تطبیقی رفتار باروری زنان شهر اهر متولد قبل و بعد از انقلاب اسلامی

رضا نوبخت^۱

علی قاسمی‌اردهایی^۲

تغییرات جمعیتی ایران در قالب تئوری انتقال جمعیت، مباحث زیادی را پیرامون وضعیت جمعیت‌شناختی ایران مطرح نموده است. این مقاله، دیدگاه‌ها و نگرش‌های زنان متولد قبل و بعد از انقلاب جمهوری اسلامی ایران را در مورد رفتار باروری مطالعه می‌کند. با بکارگیری پیمایش و روش نمونه‌گیری خوشه‌ای، از زنان ۵۰-۱۵ ساله ازدواج کرده شهر اهر ۳۰۰ نفر به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شده‌اند. جهت تحلیل تفاوت باروری در دو نسل، از روش مقایسه میانگین‌ها، آماره‌های همبستگی و تحلیل طبقات چندگانه استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد شاخص‌های جمعیتی در دو نسل تفاوت معناداری دارد. مطابق با نتایج تحلیل طبقات چندگانه، متغیرهای تحصیلات، نسبت فامیلی، سن ازدواج و شغل تأثیر افزایش‌دهنده و درآمد تأثیر کاهش‌دهنده بر نقش تعلق نسلی داشته‌اند؛ بطوریکه با وارد شدن متغیر درآمد رابطه تعلق نسلی و رفتار باروری ضعیف‌تر می‌شود. همگرایی باروری در میان زنان با ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی مختلف، نزدیک شدن دیدگاه‌ها و اندیشه‌های نسل‌های مختلف در زمینه باروری را نوید می‌دهد. تغییرات ایجاد شده در نظام خانواده، کاهش قدرت نظام خویشاوندی و تغییر سبک و روش ازدواج، از عوامل تقویت‌کننده این همگرایی می‌تواند باشد.

واژگان کلیدی: تحصیلات زنان، تغییرات نگرشی، رفتار باروری زنان، شکاف نسلی، همگرایی باروری.

۱. دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، r.noubakht@ut.ac.ir

۲. دکتری جمعیت‌شناسی، هیئت علمی دانشگاه پیام نور، ghasemi33@yahoo.com

مقدمه و بیان مساله

برنامه‌های مدرنیزاسیون دهه پنجاه، تحولات دوران انقلاب اسلامی و برنامه‌های توسعه دهه هفتاد، ساختار جمعیتی ایران را شدیداً تحت تأثیر قرار داده است. به طوری که هم‌اکنون بیش از ۷۰ درصد جمعیت کشور بین دامنه سنی ۱۵ تا ۶۵ ساله قرار دارد (مرکز آمار ایران ۱۳۹۰). عوامل یاد شده علاوه بر تأثیر در ساخت سنی جمعیت، زمینه تغییرات فرهنگی و نگرشی را در حوزه‌های مختلف موجب شده‌اند که پرداختن به آن‌ها می‌تواند در برنامه‌ریزی آینده جمعیتی تأثیرگذار باشد. از جمله این عوامل؛ بررسی رفتار باروری نسل‌های مختلف (گروه‌های سنی خاص)، عوامل متفاوت تأثیرگذار بر باروری این نسل‌ها، و در نتیجه این‌ها، پیش‌گویی آینده باروری جامعه مورد مطالعه است.

جمعیت ایران در چند دهه گذشته تحولات زیادی را تجربه کرده است. تغییرات جمعیتی ایران در قالب تئوری انتقال جمعیت، مباحث زیادی را حول و پیرامون وضعیت جمعیت‌شناختی ایران مطرح نموده است. برآوردهای انجام شده از روند تحولات باروری در ایران نشان می‌دهد که میزان باروری کل (TFR^۱) از ۷/۷ فرزند برای هر زن در سال ۱۳۴۵ به ۶/۳ فرزند در سال ۱۳۵۵ (آقاجانیان و مهریار ۱۹۹۹) و به دنبال آن به سطح زیر جانشینی (۱۰۸ برای کل کشور) در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است (مرکز آمار ایران ۱۳۹۰). این کاهش سریع باروری زمینه انجام مطالعات متعددی در زمینه تحولات باروری ایران و عوامل مؤثر بر آن را ایجاد نموده است (زنجانی ۱۳۶۹؛ امیر خسروی ۱۳۷۴؛ میرزایی، ۲۰۰۵؛ امانی ۱۳۷۸؛ آقاجانیان ۱۹۹۵، ۱۹۹۱؛ آقاجانیان و مهریار ۱۹۹۹؛ عباسی شوازی، ۲۰۰۰، ۲۰۰۱؛ عباسی شوازی و مک‌دونالد^۲، ۲۰۰۵). در مطالعات انجام شده به نقش عواملی از قبیل مدرنیزاسیون (پایدار فر و معینی ۱۹۹۵)، کاهش مرگ و میر (هودفر و اسدپور، ۲۰۰۰)، تحصیلات زنان (عباسی شوازی ۲۰۰۱)، قومیت (عباسی شوازی و حسینی ۱۳۸۶؛ عباسی شوازی و صادقی ۱۳۸۵) و مذهب (محمودیان و نوبخت ۱۳۸۹) اشاره شده است.

نکته قابل تأمل کاهش باروری در ایران، عمومیت این کاهش در تمامی مناطق اعم از استان‌ها، شهرستان‌ها و روستاها بوده است. عباسی شوازی، مک‌دونالد و حسینی چاوشی (۲۰۰۹) در مطالعه انتقال باروری در ایران به این نتیجه رسیده‌اند که باروری در ۱۸ استان به پایین‌تر از سطح جانشینی رسیده است. اگرچه برنامه تنظیم خانواده بعد از انقلاب تأثیر زیادی در کاهش باروری کشور در دهه ۶۰ داشت (عباسی شوازی و حسینی ۱۳۸۶) ولی نمی‌توان از آن به‌عنوان تنها عامل تأثیرگذار در کاهش باروری یاد کرد، زیرا تجربه کاهش باروری در ایران به قبل از شروع برنامه تنظیم خانواده در سال ۱۳۶۸

1. Total Fertility Rate
2. McDonald

برمی‌گردد (لادیر فولادی ۱۹۹۷). با این وجود، برنامه تنظیم خانواده یکی از عوامل اصلی تغییر شکل و کوچک شدن خانواده و تغییر نگرش افراد نسبت به ازدواج، تعداد و فاصله بین مولید به حساب می‌آید. مطالعات انجام شده در حوزه تغییرات نگرشی نسل‌های مختلف در سطح ملی به نتایج مغایر رسیده‌اند. برخی از مطالعات به عدم وجود شکاف نگرشی در جامعه (همانند جلیلی ۱۳۷۸؛ توکلی ۱۳۸۲) و برخی دیگر نیز قایل به وجود این شکاف بوده‌اند (عبدالهیان ۱۳۸۳؛ تیموری ۱۳۷۷). با توجه به نتایج حاصل از مطالعات صورت گرفته، نمی‌توان جهت‌گیری واحدی را در این زمینه مطرح کرد. پس، مقاله حاضر به دنبال پاسخ دادن به این سوال است که آیا دیدگاه‌ها و نگرش‌های نسل جوان و نسل‌های گذشته (متولدین قبل و بعد از انقلاب) در مورد رفتار باروری و موضوعاتی همچون ابعاد خانواده، تعداد فرزندان و فاصله بین مولید متفاوت است؟ در صورت متفاوت بودن، چه عواملی می‌تواند تبیین‌کننده آن باشد؟

مطالعات انجام گرفته در زمینه باروری والدین و فرزندان و یا نسل‌های مختلف (پیرسون^۱ و دیگران، ۱۸۹۹؛ ویلیامز و ویلیامز^۲، ۱۹۷۴؛ وایس و کوندای^۳، ۱۹۷۵؛ لانگفورد و ویلسون^۴، ۱۹۸۵؛ اندرتون^۵ و دیگران، ۱۹۸۷؛ عباسی و دیگران، ۲۰۰۳)، به متمایز بودن رفتار باروری در میان نسل‌ها اشاره داشته‌اند. در این مطالعات، مکانیسم تأثیرپذیری باروری از شکاف‌های نسلی متفاوت بوده است. مدرنیزاسیون، تغییر و تحولات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی از جمله عوامل مؤثر در تغییر نگرش افراد جامعه (آن هم در ابعاد مختلف) در زمینه رفتار باروری بوده است. با توجه به نقش گروه‌های سنی جوان در تغییرات جمعیتی زمان حال و آینده، مطالعه تغییرات نگرشی این گروه و مقایسه با نسل‌های گذشته کمتر مورد توجه محققین علوم اجتماعی قرار گرفته است. در مقاله حاضر سعی می‌شود با بررسی نگرش نسل جوان (نسل بعد از انقلاب) در ارتباط با مسائلی همچون اندازه خانواده، تعداد فرزندان ایده‌آل و سن ازدواج، از یک سو رفتار باروری نسل جوان را تحلیل و تبیین کرد و از طرفی با مقایسه رفتار باروری نسل‌های گذشته و نسل جوان، بتوان روند احتمالی رفتارهای باروری آینده و آینده جمعیتی جامعه را جهت سیاست‌گذاری ترسیم کرد.

بنابراین، دو هدف اصلی مقاله عبارت است از: اول، بررسی شکاف نگرشی نسل‌های قبل از انقلاب و بعد از انقلاب در ارتباط با رفتار باروری بر اساس چارچوب تئوریک جریان ثروت و تنوری

1. Ladier Fouladi
2. Pearson
3. Williams & Williams
4. Wise & Condie
5. Langford & Wilson
6. Anderton

اشاعه. برای تحقق این هدف، اهداف فرعی نیز در نظر گرفته شده است که در ذیل بیان می‌گردد:

- شناخت نگرش دو نسل در مورد ابعاد خانواده و تعداد فرزندان.

- شناخت نگرش دو نسل در مورد تعداد فرزندان پسر و فرضیه ترجیح جنسی.

- شناخت نگرش دو نسل در مورد استفاده از روش‌های کنترل باروری و نوع روش‌ها.

یکی از برنامه‌های دولت دهم طرح تأمین آتیه مهر با هدف اشتغال و تهیه مسکن جوانان بوده است. بر اساس طرح مذکور به هر نوزاد ایرانی متولد شده از سال ۱۳۸۹ به بعد مبلغ یک میلیون تومان تعلق می‌گیرد. هدف دیگر مقاله این است که آیا طرح مورد نظر دولت که با هدف تشویق افزایش مولید طراحی شده موفق خواهد بود یا خیر؟ و یا آنکه نگرش دو نسل مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری با هم دارد یا نه؟

مبانی نظری

باروری و تولید نسل در تمامی گروه‌های اجتماعی امری اساسی و پذیرفتنی است. آنچه در مورد باروری نگاه محققان را به خود جلب می‌کند، تغییرات مشاهده شده در میزان‌های باروری گروه‌های اجتماعی است که با طیف وسیعی از فاکتورهای اقتصادی و اجتماعی فرهنگی همراه است. اصولاً تبیین رفتار باروری در هر جامعه‌ای بر اساس چارچوب تئوریک انجام می‌شود. اولین چارچوب که در این جمعیت‌شناسی اجتماعی مورد بحث است، چارچوب تئوریک دیویس و بلیک^۱ (۱۹۵۶) است. در این چارچوب فرض شده که سطح باروری در جامعه به طور مستقیم تحت تأثیر عوامل بیولوژیکی و رفتاری اعضای جامعه قرار دارد که این عوامل تحت تأثیر نیروهای محیطی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی، رفتار باروری را تعیین می‌کنند. این چارچوب به وسیله بونگارت^۲ (۱۹۷۸) بازنویسی شد. در مدل جدید بونگارت، متغیرهای دیویس و بلیک به سه دسته تقسیم‌بندی شدند: فاکتورهای در معرض بودن، فاکتورهای مرتبط به ازدواج، فاکتورهای باروری طبیعی (عباسی شوازی، ۲۰۰۱). تامسون^۳ (۱۹۲۹)، به نقل از عباسی شوازی و مک دونالد و حسینی چاوشی (۲۰۰۹: ۵) تحولات باروری در طول ۶۰ سال گذشته در اروپا را به نیروهای اقتصادی و اجتماعی جامعه مدرن اروپا نسبت داده بود.

در تئوری جریان ثروت کالدول^۴، بین ساختار خانواده و باروری رابطه مستقیمی فرض می‌شود. کالدول به دو نوع ساختار خانواده اشاره می‌کند که در هر کدام، جهت جریان ثروت بین نسل‌های مختلف متفاوت است. در جوامع سنتی و اولیه، شبکه جریان‌های ثروت ابتدا از پایین به بالا است

1. Davis & Black
2. Bongarts
3. Thompson
4. Caldwell

(یعنی از نسل‌های جوان‌تر به نسل‌های مسن‌تر) و از طرفی تمایلات فردی در انقیاد تمایلات گروهی قرار دارد. در طرف مقابل یعنی در جوامع توسعه یافته، ساختار خانواده به گونه‌ای سازمان می‌یابد که جریان ثروت حرکتی از بالا به پایین پیدا می‌کند. در این جامعه از والدین انتظار می‌رود که رفاه اقتصادی فرزندان را فراهم نمایند. این تئوری به دنبال بیان این مسئله است که تصمیمات باروری در تمامی جوامع بر اساس عقلانیت اقتصادی^۱ انجام می‌شود که به جریان ثروت خانوادگی وابسته است. آزمون‌های انجام گرفته بر تئوری جریان ثروت نسلی به تغییرات ایجاد شده در نقش‌های فرزندان و به دنبال آن تغییر میزان و روند باروری تأکید دارند (کالدول، ۱۹۸۲). مک دونالد (۲۰۰۰) کاهش باروری را منوط به تغییر پایگاه زنان در درون خانواده، تغییر روابط زن و شوهر و افزایش اعتبار زنان در خانواده نسبت به جوامع سنتی پدرسالار می‌داند.

تغییر اقتصادی و نوسازی به عنوان تعیین کننده‌های انتقال باروری مورد انتقاد تعدادی از محققان از جمله لستهاق^۲ و ویلسون^۳ (۱۹۸۶) قرار گرفت. بررسی‌های انجام شده آنها در ارتباط با باروری اروپا و همچنین مشاهده انتقال باروری در کشورهای در حال توسعه به این نتیجه انجامید که کاهش باروری محصول انتشار ایده‌های جدید و شناخت تنظیم باروری است. سوال اساسی این تئوری این است که آیا انتشار ایده‌های جدید برای کاهش و انتقال باروری به تنهایی کافی است یا اینکه انتشار ایده‌ها می‌بایست همراه با تغییرات اجتماعی دیگر باشد (کسترلین^۴، ۲۰۰۱ به نقل از عباسی ۲۰۰۹). می‌توان عنوان کرد که انتشار ایده‌ها همراه با برنامه‌های تنظیم خانواده، تبلیغات و همکاری دولت، کاهش باروری را سریع‌تر می‌کند.

بررسی تئوری‌های مرتبط با باروری نشان می‌دهد که هیچ‌کدام از تئوری‌ها به تنهایی توانایی تبیین باروری جوامع مختلف را ندارند. در مطالعه حاضر، به منظور تبیین دقیق رفتار باروری دو نسل مورد نظر از تئوری جریان ثروت کالدول و تئوری انتشار استفاده شده است.

در ارتباط با نگرش نسل‌های مختلف در مورد باروری، مطالعه مستقل و دقیقی در ایران صورت نگرفته است. اصولاً بررسی شکاف نسلی و نگرش نسل‌های مختلف در مورد مباحث اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در حوزه‌های جامعه‌شناسی انجام شده و در حیطه جمعیت‌شناختی کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

نظرسنجی‌های انجام شده در ایران طی سال‌های ۱۳۵۳، ۱۳۷۴ و ۱۳۷۹ نشان می‌دهد که بین متغیر سن و نظرات بیان شده رابطه معناداری وجود نداشته و تفاوت نسلی در سال‌های پس از انقلاب

1. Economical Rational
2. Lesthaeghe
3. Wilson
4. Casterline

نسبت به قبل از آن کمتر شده است (تیموری، ۱۳۷۷؛ عباسی شوازی و دیگران ۲۰۰۳). یورام بن پورا^۱ و ولج^۱ (۱۹۷۵) در بررسی تأثیرات نسل اول بر باروری نسل دوم، درآمد نسل اول را در باروری نسل‌های بعد به‌خصوص نسل دوم مؤثر می‌داند. مورفی^۲، سایمون^۳ و تامورا^۴ (۲۰۰۸) در ارتباط با این موضوع که آیا رابطه باروری والدین و فرزندان واقعاً ضعیف است، به بررسی مطالعات انجام گرفته در این زمینه می‌پردازد. وی نتیجه می‌گیرد که اکثر تحقیقات انجام شده، رابطه باروری والدین و فرزندان را ضعیف دانسته و به هیچ نوع پیوستگی بین باروری دو نسل قائل نبوده‌اند. با توجه به چارچوب نظری و مطالعات انجام گرفته در زمینه رفتار باروری نسل‌های گوناگون، فرضیه اصلی تحقیق بدین شکل ارائه می‌گردد که: با توجه به تفاوت میانگین باروری نسل‌های مختلف، نگرش نسل‌های قبل و بعد از انقلاب در زمینه رفتار باروری می‌تواند متفاوت باشد. باید اشاره کرد که در این مقاله، رفتار باروری در موارد تعداد فرزند، سن ازدواج، سن اولین حاملگی، استفاده از وسایل پیشگیری از بارداری و نوع وسیله پیشگیری از بارداری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

روش تحقیق

مقاله حاضر حاصل پژوهشی است که به روش پیمایش انجام شده است. زنان ۱۵-۵۰ ساله ازدواج کرده شهر اهر^۱ (۱۷۲۳۲ نفر) جامعه آماری را تشکیل می‌دهد. بر اساس جدول مورگان، حجم نمونه ۳۰۰ نفر برآورد شده و نمونه مورد نظر با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای به‌دست آمده است. نمونه‌ها بر اساس زمان تولد به دو گروه نسل قبل از انقلاب و بعد از انقلاب تقسیم‌بندی شده‌اند. بر این اساس زنان ۱۵-۳۳ ساله به‌عنوان نسل بعد از انقلاب و زنان ۳۴-۵۰ به‌عنوان زنان قبل از انقلاب گروه‌بندی شده‌اند. پس از انتخاب نمونه مورد نظر، اطلاعات لازم از طریق پرسشنامه گردآوری شد. پرسشنامه مذکور برگرفته از پرسشنامه تحولات باروری در ایران (عباسی شوازی، ۱۳۸۳) است که اعتبار و روایی آن تأیید شده است. جهت بررسی روابط دوگانه از آزمون‌های تحلیل واریانس (t، F)، وی کرامر و کی دو استفاده شده است. به منظور بررسی تأثیر متغیر تعلق نسلی بر رفتار باروری از روش تحلیل طبقات چندگانه استفاده شده است.

1. Ben-porath
2. Welch
3. Murphy
4. Simon
5. Tamura

۶. اهر یکی از شهرهای شمالی استان آذربایجان شرقی و مرکز شهرستان اهر است. شهر اهر بزرگترین شهر منطقه ارسباران بوده و به‌عنوان مرکز این منطقه شناخته می‌شود. چون هدف از این مطالعه آزمون روابط نظری مطرح شده بین شکاف نسلی زنان و رفتار باروری آنان است، در نتیجه شهر اهر به دلیل آشنایی بیشتر نویسنده دوم مقاله با این شهر و در دسترس بودن نمونه‌های آماری انتخاب شده است.

متغیرها

متغیر وابسته: بررسی رفتار باروری دو گروه نسلی هدف اصلی این مطالعه است. به منظور سنجش رفتار باروری دو گروه، با این فرض که درصد قابل توجهی از زنان باروری خود را کامل ننموده‌اند، شاخصی ساخته شده که از تفاضل سن ازدواج و سن در اولین حاملگی محاسبه شده است. این شاخص رفتار باروری زنان در گروه‌های سنی مختلف را نشان می‌دهد.

متغیرهای مستقل عبارتند از:

- تعلق نسلی بر اساس زمان تولد تقسیم‌بندی شده است. زنان ۳۴-۵۰ ساله به عنوان زنانی که قبل از انقلاب تولد شده‌اند، نسل اول؛ و زنان ۱۵-۳۳ ساله، متولدین بعد از انقلاب و نسل دوم.
- سن ازدواج: سنی که فرد از لحاظ شرعی و قانونی ازدواج کرده و تشکیل خانواده می‌دهد.
- تحصیلات: بی‌سواد، ابتدایی و راهنمایی، متوسطه و دیپلم، لیسانس و بالاتر.
- میزان درآمد: هدف از درآمد، درآمد خانوار بوده که در سه سطح بالا، متوسط و پایین تقسیم‌بندی شده است. این تقسیم‌بندی بر اساس حداکثر و حداقل درآمد در جامعه مورد مطالعه بوده است.
- وضعیت اشتغال: با سوال از زنان خانوار به صورت شاغل در خارج از خانه و خانه‌دار سنجیده شد.
- نسبت فامیلی: آیا زن و شوهر از بستگان نزدیک یا دور هستند یا هیچ‌گونه نسبت فامیلی ندارند.
- استفاه از روش‌های پیشگیری: به دو صورت روش‌های مدرن از قبیل: بستن لوله مرد، بستن لوله زن، کاندوم، قرص، نورپلنت، آمپول، و روش‌های سنتی به صورت سایر روش‌ها سنجیده شد.
- ترجیح جنسی: تأکید بر داشتن دختری یا پسر برای زوجی که فقط بخواهد یک فرزند داشته باشد.

یافته‌های پژوهش

سن ازدواج

در جدول یک، میانگین سن ازدواج در سطوح مختلف تحصیلی، طبقات درآمدی، وضعیت اشتغال، نسبت فامیلی و تعلق نسلی مقایسه شده است.

میانگین سن ازدواج در سطوح تحصیلی مختلف تفاوت معناداری را نشان می‌دهد. پایین‌ترین میانگین سن ازدواج به زنان بی‌سواد (۱۶/۷) و بالاترین میانگین به زنان با تحصیلات لیسانس و بالاتر (۲۴) اختصاص دارد. بر اساس سطوح مختلف درآمدی، تفاوت معناداری در میانگین سن ازدواج زنان وجود دارد. بالاترین میانگین سن ازدواج به زنانی تعلق دارد که دارای پایین‌ترین میزان درآمد هستند (۲۱/۱) و پایین‌ترین میانگین در زنان با درآمد بالا مشاهده شده است (۱۸/۹).

بررسی میانگین سن ازدواج زنان بر طبق دو متغیر وضعیت اشتغال و نسبت فامیلی نشان داد که سن ازدواج زنان خانه‌دار (۱۹/۳) و شاغل (۲۳/۳) تفاوت معناداری داشته است. به همین ترتیب، میانگین سن ازدواج در زنانی که با همسر خود رابطه فامیلی داشته یا نداشته‌اند تفاوت معنادار مشاهده شده است.

تفاضل سن ازدواج و سن اولین حاملگی^۱

بر اساس آنچه هدف این مطالعه معرفی شد، شاخص تفاضل سن ازدواج و سن اولین حاملگی در جدول ۱ مقایسه شده است. مقایسه شاخص تفاضل سن ازدواج و اولین حاملگی بر اساس متغیرهای سطوح تحصیلی، درآمد، وضعیت اشتغال، روابط غیرمعنادار را نشان می‌دهد. شاخص تفاضل سن ازدواج و اولین حاملگی در زنانی که با همسر خود نسبت فامیلی داشته‌اند ۲/۴ سال و زنانی که نسبت فامیلی نداشته‌اند ۱/۹ سال بوده است. از طرفی شاخص مورد نظر در دو گروه نسبت فامیلی / غیر فامیلی تفاوت معناداری داشته است.

به‌کارگیری وسایل تنظیم خانواده

نتایج حاصل شده از مقایسه وسایل مورد استفاده، در متغیرهای مورد نظر نشان داد که استفاده از وسایل در متغیرهایی همچون نسبت فامیلی و سطوح درآمدی مختلف تفاوت معناداری وجود نداشت ولی در دو متغیر تحصیلات و وضعیت شغلی این تفاوت ظاهر شد. در سطوح تحصیلی مختلف، درصد زنان بی‌سواد که از بستن لوله زن استفاده می‌کرده‌اند بیشتر بوده است. در مقطع ابتدایی و راهنمایی، درصد استفاده از قرص، آیودی نسبت به بقیه فزونی داشته است. در مقطع دیپلم استفاده از قرص و آیودی، در فوق دیپلم از کاندوم و آیودی و در لیسانس و بالاتر از قرص و آیودی استفاده بیشتری شده است. آزمون کای اسکوتر و کرامر نیز رابطه معنادار استفاده از انواع روش‌ها را بر اساس سطوح تحصیلی بیان می‌کند.

تعداد فرزند ایده‌آل و ترجیح جنسی

در جدول ۱، نگرش زنان در ارتباط با دو موضوع، تعداد فرزندان دلخواه و ترجیح جنسی نیز بررسی شده است. با حرکت از سطوح تحصیلی بالا به پایین گرایش به داشتن بیش از سه فرزند بیشتر می‌شود و از طرفی گرایش به داشتن فرزند کمتر نیز کم می‌شود. آزمون‌های معناداری کای اسکوتر و کرامر نیز تفاوت معنادار فرزندان دلخواه و سطوح تحصیلی را نشان می‌دهد. یافته‌های جدول یک، تفاوت معناداری را بین تعداد فرزندان و متغیرهای دیگر را نشان نمی‌دهد. ترجیح جنسی متغیری دیگری

۱. بررسی رفتار باروری دو گروه نسلی هدف اصلی این مطالعه است. به منظور سنجش رفتار باروری دو گروه، با این فرض که درصد قابل توجهی از زنان باروری خود را کامل ننموده‌اند، شاخصی ساخته شده که از تفاضل سن ازدواج و سن در اولین حاملگی محاسبه شده است.

است که مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. با حرکت از سطوح تحصیلی بالا به پایین گرایش به داشتن فرزند پسر بیشتری می شود هر چند که اکثریت در همه سطوح، عدم تفاوت داشتن فرزند پسر و دختر را اظهار نموده اند.

تعلق نسلی

مقایسه متغیرهای جمعیتی تأثیرگذار بر اساس سطوح مختلف متغیرهای اقتصادی و اجتماعی در بخش های قبلی مورد بحث قرار گرفت. به دلیل اهمیت متغیر تعلق نسلی در این مطالعه، به صورت جداگانه این متغیر بررسی می شود. در مقایسه سن ازدواج دو گروه نسلی قبل و بعد از انقلاب، نتایج بیانگر این مسئله است که میانگین سن ازدواج زنان قبل از انقلاب $21/4$ سال و زنان بعد از انقلاب 19 سال است. آزمون t نیز تفاوت معناداری را در دو گروه نسلی بر اساس متغیر سن ازدواج نشان می دهد. مقایسه روش های پیشگیری در دو گروه نیز نشان از این دارد که در نسل قبل از انقلاب درصد بیشتری از نمونه، از روش هایی همچون کاندوم، قرص و آیودی استفاده کرده اند. در نسل بعد از انقلاب بیشتر از قرص به منظور پیشگیری استفاده شده است. بر اساس فرزندان ایده ال در نسل قبل از انقلاب 16 درصد به داشتن یک فرزند و 18 درصد نیز به داشتن بیش از چهار فرزند تمایل داشتند. در زنان بعد از انقلاب $22/9$ درصد از زنان خواهان یک فرزند و تنها $3/1$ درصد خواهان بیش از چهار فرزند بوده اند. در ارتباط با متغیر ترجیح جنسی 20 درصد از زنان قبل از انقلاب اعلام نموده اند که خواهان فرزند پسر و در نسل دوم 14 درصد خواهان فرزند پسر بوده اند. مقایسه کلیه شاخص های جمعیتی در دو نسل تفاوت معناداری را نشان داد.

به منظور بررسی دقیقتر تعلق نسلی و تأثیر آن در رفتار باروری، از این متغیر نیز در جدول یک به عنوان متغیر وابسته استفاده شد. از لحاظ سطوح تحصیلی تفاوت معناداری در نسل قبل و بعد از انقلاب مشاهده شد. میزان بی سواد بعد از انقلاب کمتر شده بود. ولی بررسی وضعیت شغلی نشان می دهد که درصد زنان خانه دار بعد از انقلاب رو به افزایش بوده است. بررسی نسبت فامیلی در دو نسل نشان می دهد که میزان ازدواج های غیر فامیلی قبل از انقلاب فزونی بیشتری داشته است.

جدول شماره ۱. توزیع درصد پاسخگویان برحسب مؤلفه‌های رفتار باروری به تفکیک تعلق نسلی، سطوح تحصیلی، میزان درآمد، وضعیت اشتغال و نسبت فامیلی با همسر

میزان درآمد	وضع اشتغال		نسبت فامیلی			تعلق نسلی		تحصیلات		میزان انقلاب	قبل از انقلاب			
	میانگین	بالاتر	میانگین	پایین	بالا	متوسط	پایین	فوق دیپلم	دیپلم			پایین	بالا	
۶۵	۱۸۸	۴۳	۲۱۴	۸۰	۲۲۹	۶۷	۱۶۶	۱۳۰	۴۳	۴۷	۸۶	۸۸	۳۲	تعداد
۱۸/۹۵	۲۰/۶	۲۱/۱۴	۱۹/۴۵	۲۲/۲	۲۰/۸	۱۸/۸۸	۲۰/۸	۱۶	۲۲/۱	۲۰/۳	۱۸/۹	۱۶/۷	۱۶/۷	میانگین سن ازدواج
														معنی داری
														تفاضل (میانگین)
														معنی داری
														استفاده از پیشگویی
														معنی داری
														یک فرزند
														دو فرزند
														سه فرزند
														چهار و بیشتر
														معنی داری
														بسیار بدتر
														بسیار بدتر
														فرقی نمی‌کند
														معنی داری
														قبل انقلاب
														بعد انقلاب
														معنی داری

*تفاضل سن ازدواج از سن اولین حاملگی. * معنی داری در سطح ۵٪. ** معنی داری در سطح ۱٪
 *درصدها برای متغیر تعلق نسلی به صورت سطری محاسبه و گزارش شده است

در این مقاله نگرش دونسل مورد مطالعه از دو جنبه، میزان موافقت با حمایت اقتصادی دولت در برابر افزایش فرزند و کمک یک میلیونی دولت سنجیده شد و در جدول ۲ نشان داده شده است. یافته‌های جدول نشان می‌دهد که در مورد طرح حمایت اقتصادی دولت تفاوت معنی داری در دونسل مشاهده نمی‌شود و هر دو گروه با طرح مذکور مخالف هستند. اما زمانی که از دو گروه این سوال پرسیده شد که آیا در قبال پرداخت یک میلیون تومانی دولت به هر نوزاد، حاضر هستید فرزند دیگری داشته باشید، تفاوت معنی داری در دو گروه مشاهده شد. تفاوت حاصل به این صورت بود که در نسل بعد از انقلاب تمایل بیشتری از نسل اول در ارتباط با این طرح از خود نشان داد. به نظر می‌رسد نسل بعد از انقلاب به دلیل مسایل و مشکلات اقتصادی نتوانسته به تعداد فرزندان ایده ال خود دست یابد و

شکاف نسلی و رفتار باروری: مطالعه تطبیقی رفتار باروری زنان شهر اهر متولد قبل و بعد از انقلاب اسلامی

عامل تعیین کننده در این مورد مسایل اقتصادی بوده است. و نیز از طرفی می توان چنین برداشت کرد که افرادی که به باروری خود نظم داده اند با طرح های ذکر شده مخالف بوده اند.

جدول شماره ۲. توزیع نسبی پاسخگویان بر حسب موافقت و مخالفت با طرح حمایت اقتصادی دولت و طرح پرداخت یک میلیون تومانی در زمینه افزایش مولید به تفکیک تعلق نسلی

موافقت با پرداخت یک میلیون تومانی			موافق طرح حمایت اقتصادی			تعلق نسلی	
موافق	مخالف	بی نظر	اطلاعی ندارم	کل	خیر	بلی	
۱/۸	۱۰/۱	۵۰/۹	۳۷/۳	۱۰۰/۰	۶۸	۳۲	قبل از انقلاب
۶۳/۸	۲۴/۶	۱۱/۵	۰/۰	۱۰۰/۰	۶۷/۹	۳۲/۱	بعد از انقلاب
۱۴۶	۱۱۸	۳۲	۳	۳۰۰	۲۰۴	۹۶	کل
Cramer's V = .۰۲۹**					$\chi^2 = ۰.۲۱$		معنی داری

** معنی داری در سطح ۱٪

در جدول ۳، با استفاده از روش آماری تحلیل طبقات چند گانه تأثیر متغیر تعلق نسلی بر رفتار باروری با کنترل متغیرهای دیگر مشخص است. در این مطالعه ضریب تعیین ۲/۶ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین می کند که با وارد شدن هر متغیر این میزان افزایش یافته است. نتایج تحلیل واریانس تفاوت معنی داری بین سطح تحصیلات دو گروه نشان می دهد. تحلیل طبقات چند گانه بیانگر این مطلب است که با وارد کردن متغیر سن ازدواج تغییری در بتا به وجود نیامده است این بدین معنا است که تعلق نسلی تأثیر خود را با وارد شدن متغیر سن ازدواج همچنان حفظ نموده است. ورود این متغیر ضریب تعیین را افزایش داده است اما با ورود تحصیلات رابطه نسل و باروری قوی تر شده است می توان اظهار نمود که متغیر تحصیلات مانعی برای اثرگذاری متغیر تعلق نسلی بوده و با کنترل آن اثر کامل و واقعی متغیر اول آزاد شده است. از این رو با وارد شدن متغیر تحصیلات رابطه قوی تر شده است. اما با وارد شدن متغیر درآمد رابطه تعلق نسلی و رفتار باروری ضعیف تر شده است یعنی اینکه با کنترل نمودن متغیر درآمد تأثیر تعلق نسلی بر باروری کاهش یافته است.

جدول شماره ۳. تحلیل تاثیر تعلق نسلی بر رفتار باروری با کنترل گام به گام و هم زمان متغیر اقتصادی-اجتماعی و جمعیتی

eta	Beta ₁	Beta ₀	Beta ₂	Beta ₃	Beta ₄	Beta ₅	
۰/۱۶۲	۰/۱۸۹	۰/۱۷۶	۰/۱۸۲	۰/۱۷۹	۰/۱۶۲	۰/۱۶۲	نسل
۰/۱۴۳	۰/۱۴۹	۰/۱۵۴	۰/۱۵۲	۰/۱۵۵	۰/۱۸۲		سن ازدواج
۰/۱۷۰	۰/۱۲۷	۰/۱۴۸	۰/۱۰۳	۰/۱۱۶			تحصیلات
۰/۱۳۲	۰/۱۱۹	۰/۱۲۲	۰/۱۱۷				نست فامیلی
۰/۰۷۸	۰/۱۴۱	۰/۱۴۴					درآمد
۰/۰۶۲	۰/۰۵۹						شغل
	۰/۱۰۱	۰/۰۹۹	۰/۰۸۱	۰/۰۶۸	۰/۰۵۷	۰/۰۳۶	R ²
	۲/۶۱۰	۲/۸۱۷	۲/۷۸	۲/۶۰۱	۴/۳۷۷	۷/۸۴۹	F
	۰/۰۰۳	۰/۰۰۲	۰/۰۰۴	۰/۰۰۹	۰/۰۰۲	۰/۰۰۵	Sig

نتیجه‌گیری

با نگاهی به برنامه تنظیم خانواده دوم (۱۳۶۸) و تأثیر آن بر باروری استان‌ها مشخص می‌شود که کاهش باروری در استان‌های کشور عمومیت داشته اما تفاوت‌هایی در نرخ کاهش مشاهده می‌شود (عباسی شوازی، مک دونالد، ۲۰۰۵). بنابراین، می‌توان اظهار داشت که سیاست‌های جمعیتی بعد از انقلاب از عوامل اصلی تغییر شکل و کوچک شدن خانواده و تغییر نگرش افراد نسبت به ازدواج، تعداد فرزندان و فاصله بین موالید باشد. تفاوت‌ها و اختلاف باروری در مناطق و گروه‌های مختلف تحت تأثیر عوامل مختلف تبیین و تفسیر می‌شود. اندیشه‌های متفاوت، سبک زندگی و نگرش متمایز نسل‌های مختلف در مورد مسائل مختلف می‌تواند در شکل‌گیری برخی از اختلافات تعیین کننده باشد. فرضیه‌ای که شالوده این مقاله بر اساس آن بنیان گذاشته شده این است که نسل‌های گذشته و قدیمی‌تر اندیشه متفاوتی در مورد موضوعات اجتماعی و جمعیتی دارند که این متفاوت بودن را شرایط اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه آن‌ها رقم زده است. بنابراین، جهت دستیابی به هدف تعیین شده، دو نسل از زنان، مربوط به دو دوره زمانی قبل و بعد از انقلاب انتخاب، و رفتار و نگرش باروری آن‌ها مورد مطالعه قرار گرفت. متغیرهای کنترل در این تحقیق در سه گروه؛ متغیرهای اجتماعی، متغیرهای اقتصادی و متغیرهای جمعیتی - نگرشی تقسیم‌بندی شده‌اند.

به دلیل اهمیت متغیر تعلق نسلی در این مطالعه، به صورت جداگانه این متغیر بررسی گردید.

۱. در ایران دو برنامه تنظیم خانواده در دو مقطع زمانی اجرا گردید. برنامه تنظیم خانواده اول در قبل از انقلاب اسلامی در سال ۵۴-۶۴ و برنامه دوم بعد از انقلاب اسلامی و در سال ۸۶۳۱ که در این مقاله بعنوان برنامه اول و دوم معرفی گردیده است.

نتایج بیانگر این مسئله است که میانگین سن ازدواج زنان متولد شده قبل از انقلاب (۲۱/۴) و زنان متولد شده بعد از انقلاب (۱۹) تفاوت معناداری دارد. تفاوت میانگین سن ازدواج در زنان قبل و بعد از انقلاب به نوع انتخاب حجم نمونه و روش سنجش میانگین سن ازدواج برمی‌گردد. چون زنان متولد بعد از انقلاب در سنین کمتر ۱۵، ۱۶، ... انتخاب شده‌اند، بنابراین سن ازدواج کمتری نیز خواهند داشت. همچنین، سن ازدواج در این مقاله به روش مستقیم به دست آمده است که مجردین از آن خارج شده‌اند. باتوجه به بالا بودن میزان تجرد در زنان نسل فعلی نسبت به قبل از انقلاب، اگر به روش غیرمستقیم (هاینال) سنجیده شود مطمئناً نتایج متفاوتی به دست خواهد آمد. به نظر می‌رسد فراهم شدن امکانات آموزشی بعد از انقلاب زمینه را برای ارتقای اجتماعی و اقتصادی زنان در نقاط مختلف فراهم نموده و همین امر بر نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و جمعیتی این گروه تأثیرگذار شده است و موجب شده، شاخص‌های جمعیتی در دو نسل تفاوت معناداری داشته باشند. بر اساس متغیر فرزندان ایده‌آل یافته‌ها حاکی از این بود که تمایل زنان بعد از انقلاب به یک فرزند بیشتر از زنان قبل از انقلاب بوده است همچنین تمایل به داشتن بیش از چهار فرزند در زنان نسل بعد از انقلاب کمتر بوده است. در ارتباط با متغیر ترجیح جنسی و خواستن فرزند پسر زنان قبل از انقلاب تمایل بالنسبه بیشتری نسبت به زنان نسل بعد از انقلاب داشته‌اند. یکی دیگر از اهداف مطالعه، بررسی نگرش دو نسل مورد مطالعه از دو جنبه، میزان موافقت با حمایت اقتصادی دولت در برابر افزایش فرزند و کمک یک میلیونی دولت بود. نتایج به دست آمده نشان داد که زنان هر دو نسل در ازای کمک‌های مالی حاضر به داشتن فرزند بیشتر نبودند. به نظر می‌رسد که هزینه‌های جانبی فرزندان (غیر مادی و عاطفی) و همچنین هزینه‌های فرصت از دست رفته برای زنان بیش از کمک اقتصادی است که دولت به خانواده‌ها می‌کند. از نگاه دیگر افزایش تحصیلات نگرش زنان را نسبت به نوع خانواده، تعداد فرزندان و به‌طور کلی سبک زندگی دگرگون کرده است و این موارد موجب شده که زنان تمایلی به داشتن فرزند بیشتر در قبال کمک اقتصادی دولت نداشته باشند. می‌توان بر اساس تئوری جریان ثروت کالدول، این‌گونه تحلیل کرد که تغییرات توسعه‌ای در بخش‌های مختلف کشور به‌ویژه در امر آموزش جامعه را از حالت سنتی خارج و به جوامع مدرن‌تر و توسعه یافته تبدیل کرد در این جوامع بر اساس تئوری مورد نظر، جریان ثروت حرکتی از بالا به پایین پیدا می‌کند، یعنی این جامعه از والدین انتظار دارد که رفاه اقتصادی فرزندان را فراهم نمایند. بنابراین، تعداد کمتر فرزندان فشار اقتصادی کمتری را برای والدین به همراه داشته و از طرفی کیفیت زندگی فرزندان را بالا می‌برد. تغییرات نگرشی نسل جدید نسبت به تعداد فرزندان و همچنین تغییر ایده‌های آن‌ها در مورد ترجیح جنسی فرزند پسر را می‌توان بر اساس تئوری انتشار این‌گونه تبیین کرد که برنامه‌های تنظیم خانواده بعد از انقلاب (۱۳۶۸)، حمایت دولت و روحانیون از این برنامه و مهم‌ترین عامل، فراهم شدن شرایط اجتماعی جهت حضور زنان در جامعه، این قشر را در متن روابط اجتماعی و

ایده‌های نو برای زندگی در جامعه قرار داد که این امر نگرش این گروه را در مورد خانواده و زندگی تغییر داد. همراه و همگام شدن برنامه تنظیم خانواده با تغییرات نگرشی جامعه به خصوص زنان نسبت به موضوع باروری و خانواده موجبات کاهش باروری برای نسل بعد از انقلاب را فراهم نمود و همچنین نگرش آنان را نسبت به مسائلی همچون ترجیح فرزندان پسر و ابعاد خانواده تغییر داد.

از اهداف دیگر مطالعه تأثیر متغیر تعلق نسلی بر رفتار باروری با کنترل متغیرهای دیگر بود. به منظور بررسی تأثیر متغیر نسلی بر رفتار باروری از روش تحلیل طبقات چندگانه استفاده شد. تحلیل طبقات چندگانه بیانگر این مطلب است که تحصیلات، نسبت فامیلی، سن ازدواج و شغل تأثیرافزاینده بر نقش تعلق نسلی داشته‌اند اما درآمد تأثیر کاهشی داشته است چون با وارد شدن متغیر درآمد رابطه تعلق نسلی و رفتار باروری ضعیف‌تر می‌شود اما همچنان رابطه معنی‌دار است و بتای آن ۰۰۵۹ است. مسئله مرکزی در تئوری جریان ثروت و تئوری انتشار تغییرات جامعه و به دنبال آن در ایده‌ها و نگرش‌های مردم نسبت به رفتارهای اجتماعی و جمعیتی است. در این مطالعه دو گروه از زنان مربوط به دو دوره زمانی قبل و بعد از انقلاب مورد بررسی قرار گرفت. مطالعه در یکی از شهرستان‌های آذربایجان شرقی انجام گرفته که به دلیل مسائل و مشکلات اقتصادی از استان‌های مهاجر فرست در اکثر سرشماری‌های انجام شده است. در تبیین رفتارهای جمعیتی ما، جامعه مورد نظر قبل از انقلاب را یک جامعه سنتی و بعد از انقلاب به دلیل توجه بیشتر به توسعه برابر در مناطق مختلف، جامعه در حال توسعه و مدرن‌تر شناسایی شد (این تقسیم‌بندی بر اساس فاکتورهایی همچون میزان تحصیلات، درآمد و اشتغال به عنوان برخی شاخص‌های توسعه انجام شده است. تغییر نگرش در مورد تعداد فرزندان و استفاده از وسایل پیشگیری از باروری از ویژگی‌های جامعه بعد از انقلاب بوده است که فاکتورهایی همچون تحصیلات زنان این مورد را تبیین می‌کند.

در این مطالعه مشخص شد که رفتارها و نگرش نسل‌های مختلف نسبت به مسئله باروری متفاوت از یکدیگر بود. اگر چه محیط اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران مدت زمان زیادی تحت تسلط نسل اول بوده است اما با توجه به این موضوع که نزدیک به ۷۰ درصد جمعیت ایران را نسل جدید تشکیل می‌دهد می‌توان انتظار این را داشت که باروری در آینده نیز مسیر کاهشی خود را ادامه دهد و حمایت‌های اقتصادی دولت به شیوه‌ای که در دولت دهم انجام پذیرفت نمی‌تواند انگیزه والدین را در زمینه افزایش تعداد فرزندان بالا ببرد. افزایش اعتبار زنان و تغییر روابط زن و مرد در جامعه و بر طبق دیدگاه مک نیکول (عباسی، ۲۰۰۹) یکسری قوانین نانوشته می‌تواند رفتار باروری را در جوامع مدرن تبیین کند و برای تبیین دقیق‌تر رفتار باروری در نسل جدید و پی بردن به این قوانین نانوشته پیشنهاد می‌گردد مطالعاتی کیفی نیز همراه با مطالعات کمی انجام پذیرد.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۳)، جوانان و دگرگونی فرهنگی و ارزشی، دومین همایش انجمن جمعیت شناسی ایران: بررسی مسایل جمعیتی ایران با تأکید بر جوانان، ۲۳ و ۲۴ اردیبهشت، شیراز.
- امانی، مهدی (۱۳۷۸)، کوششی در نگرش تاریخی به روند میزانهای موالید و مرگ و میر و شناخت مراحل انتقال، فصلنامه جمعیت، شماره ۱۳-۱۴، صص: ۷۱-۸۳.
- امیر خسروی، ارژنگ (۱۳۷۴)، برآورد جمعیتی بر اساس داده های ثبت احوال و کاربرد آن، فصلنامه جمعیت، شماره ۱۳-۱۴، صص ۲۴-۱.
- توکلی، مهناز (۱۳۸۲) زمینه اجتماعی گسست نسلیها در ایران، مجموعه مقالات گسست نسلها، به اهتمام علی اکبر علیخانی: تهران، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- تیموری، کاوه (۱۳۷۸) بررسی ارزشهای پدران و پسران و بروز شکاف نسلی در میان آنها، فرهنگ عمومی، ۱۶-۱۷، ۵۳-۶۶.
- حسینی، حاتم (۱۳۸۱). درآمدی بر جمعیتشناسی اقتصادی و اجتماعی و تنظیم خانواده، همدان، انتشارات بوعلی سینا.
- رجبی، ماهرخ (۱۳۸۱). نقش موقعیت زنان بر رفتار باروری در شهر شیراز: مجموعه مقالات همایش تحولات اخیر و آینده جمعیت در ایران، ۲۹ و ۳۰ اسفند تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- زنجانی، حبیب الله (۱۳۶۹)، مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی: جمعیت، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.
- جلیلی، هادی (۱۳۷۸) شکاف نسلیها پیش و پس از انقلاب اسلامی، اداره کل دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی معاونت پژوهشی وزارت ارشاد، تهران.
- عباسی شوازی، محمد جلال (۱۳۸۰). همگرایی رفتارهای باروری در ایران، میزان روند و الگوی سنی باروری در استانهای کشور در سالهای ۱۳۵۱ و ۱۳۷۵، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۸، صص ۲۳۱-۲۰۱.
- عباسی و دیگران (۱۳۸۳)، تحولات باروری در ایران، وزارت بهداشت و درمان با همکاری دانشگاه تهران و دانشگاه ملی استرالیا، تهران.
- عباسی شوازی، محمد جلال؛ صادقی، رسول (۱۳۸۵). قومیت و باروری: تحلیل رفتار باروری گروههای قومی در ایران، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۹، صص ۵۸-۲۹.
- عباسی شوازی، محمد جلال، حسینی، حاتم (۱۳۸۶)، قومیت و باروری: آزمون فرضیه های رقیب برای تبیین تفاوت های قومی باروری شهرستان ارومیه، نامه انجمن جمعیت شناسی ایران، شماره ۴، صص ۴۱-۵.

- عبدالهیان، حمید (۱۳۸۳)، نسلها و نگرشهای جنسیتی: سنجش آگاهی از تعارض در نگرشهای جنسیتی، زن در توسعه و سیاست، شماره ۱۰، صص ۵۷-۸۴.
- لوکاس، دیوید؛ میرو، پاول (۱۳۸۱)، درآمدی بر مطالعات جمعیتی، (مترجم: حسین محمودیان)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- محمودیان، حسین؛ نوبخت، رضا (۱۳۸۹). مذهب و باروری: مقایسه باروری اهل سنت و شیعه در شهر گله‌دار- مهر واقع در استان فارس، مجله مسائل اجتماعی ایران، سال اول، شماره ۱، دوره جدید، صص ۱۹۵-۲۱۵.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، مرکز آمار ایران، تهران.

- Abbasi- Shavazi, M.J., P. McDonald, M. Hosseini-Chavoshi (2009), *The Fertility Transition in Iran: Revolution and Reproduction*, New York: Springer.
- Abbasi-Shavazi, M. and P. McDonald (2000) Fertility and Multiculturalism: Immigrant Fertility in Australia, 1977-1991, *Intrnational Migration Review*, 34(1); 215-242.
- Abbasi- Shavazi, M, J, and G. Jones, (2001), Socio-Economic and demographic setting of muslims population, *Working paper in Demography*, Canberra University, No.86.
- Abbasi- Shavazi, M, J and P. Mc Donal (2005), National and Provincial level fertility trends in Iran, 1997-2000, *Working paper in Demography*, Australian University, No. 95 .
- Abbasi- Shavazi, M. J. (2001), Recent changes and the future fertility in Iran, Sociology and Demography Program, Australian National University, Canberra, Australia.
- Abbasi- Shavazi, M.J. and P. Mc Donald, M.H. Chavoshi (2003), Changes in family, fertiltly behavior and attitudes in Iran, *Working papers in demography* , No.88.
- Abbasi- Shavazi, M.J. (2001) Below replacement – level fertility in Iran: progress and prospect, *papers prepared for the IUSSP seminar on: international prospective on low fertility: Trends, Ttheories and Policies*, Tokyo.

- Aghajanian, A (1991), Population change in Iran, 1966-86, A stalled Demographic transition? *Population and Development Review*, 17(4): 703-715 .
- Aghajanian, Akbar (1995), Recent Fertility Trends in Iran: Sign of Renewed Demographic Transition, *Paper presented at the 1995 Annual meeting of the population Association of america*, San Francisco, April 6-8.
- Aghajanian, A. and A.H. Mehrayar (1999), Fertility transition in the Islamic Republic of Iran: 1967-1996, *Asia-Pacific Population Journal*, 14(1): 21-42.
- Anderton, D. L., N. O. Tsuya, L. L. Bean, and D. G. P. Mineau (1987), Intergenerational transmission of relative fertility and life course patterns. *Demography* 24: 467-480
- Bahagat, R.B, and P. Paraharaj (2005), Hindu-Muslim fertility differential, *Economic and Political Weekly*, January 29.
- Ben-Porath, Y., and F. Welch (1976) *Child traits and the choice of family size?* Rand Corporation, Santa Monica.
- Bongarts, J. (1978), A framework for analyzing the proximate determinates of fertility, *Population and Development Review*, 4(1): 105-132.
- Caldwel, J. (1982), *Theory of Fertility Decline*, London: Academic Press.
- Casterlin, J. (2001) The pace of fertility transition: National patterns in the second half of the twentieth century, *Population and Development Review*, 27: 17-52.
- Davis, K., and J. Black (1956), Social structure and fertility, *Economic Development and Cultural Change*, 4:211-35.
- Hoodfar H. & A. S. Asadpour (2000) The Politics of Population Policy in the Islamic Republic of Iran. *Studies in Family Planning*, 31,(1):19-34.
- Ladier-Fouladi, M. (1997) The fertility transition in Iran. *Population: An English Selection*, 9: 191-214.
- Langford, C. M., and C. Wilson(1985), Is there a connection between a woman's fecundity and that of her mother? *J. Biosoc. Sci.* 17: 437-443
- Lesthaeghe, R. and C. Wilson(1986), Modes of production, Secularization, and the Pace of the Fertility Decline in Western Europe 1870-1930, In A.J.Coal

---

&S.C. Watkins (ed.s) *The Decline of Fertility in Europe: The Revised Proceedings of a conference on the Princeton European Fertility Project*. Princeton University Press.

Mehryar. A and H.R. Gholipour. (1995), Some correlates of fertility decline of Iran: results of the 1991 survey of mothers applying registration of alive birth, Tehran, Institute for research on planning and development working paper, No4.

Mirzaie, M. (2005), Swing in Fertility limitation in Iran, *Critique: Critical Middle Eastern Studies*,14(1): 25-33.

Murphy, M., C .Simon, and R. Tamura (2008) Fertility Decline, Baby Boom and Economic Growth, *Journal of Human Capital*, 2(3): 262-302

Paydarfar, A., and R.Moini (1995) Modernization Process and Fertility change in Pre- and post Islamic Revolution of Iran, *Population Research and Policy Review*,14:71-90.

Pearson.K, A.Lee and Moor (1899) *Mathematical Contribution to the Theory of the Evolution*, London, A192, 257-330.

Thompson, W. (1929) Population, *American Journal of Sociology*, 34:959-975.

Williams, L. A., and B. J. Williams (1974). A re-examination of the heritability of fertility in the British, peerage. *Soc. Biol.* 21: 225-231.

Wise, J. M., and S. J. Condie(1975), Intergenerational fertility throughout four generations. *Soc. Biol.* 22:144-150.